

ÇELTİKÇİ'DE BULUNMUŞ KYZİKOS KÖKENLİ BİR MEZAR STELİ

*Cevat BAŞARAN**

Bugün Balıkesir - Erdek'e bağlı ve antik Kyzikos'a yaklaşık 1 km uzaklıktaki Çeltikçi köyünde, Ahmet Kahya'ya ait evin ön cephe duvarında bulunan mezar steli, 1955 yılında evin temel kazısı sırasında ortaya çıkarılmış ve sonradan evin duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Önceleri bir sıva ile kapatılan, ancak daha sonra sıvası sökülerek badana ile boyanan mezar kabartması 0.27 x 040 m lik ölçülere sahiptir. İnce tanecikli beyaz mermerden yapılmış mezar stelinin köşeleri küçük kırıklarla tahrip olurken, figürlerin yüzeyi özellikle de yüzleri yoğun olarak aşınmış durumdadır (Resim: 1, Çizim: 1).

Kyzikos antik kent topografyasını ve yakın çevresini belirlemeye yönelik çalışmalar kapsamında gerçekleştirilen '94 sezonu yüzey araştırmasında, Çeltikçi köyünde rastlanılan mezar stelinin büyük olasılıkla antik dönemde Kyzikos'un Batı Nekropolü'nden¹ buraya aktarıldığı ve devşirme malzeme olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Enine işlenmiş² çok figürlü mezar stelleri grubu içerisinde değerlendirilebileceğimiz alçak kabartma Çeltikçi steli üzerinde, bir kline

* Doç. Dr. Cevat BAŞARAN, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 25240-ERZURUM.
Kyzikos'ta yürütülen yüzey araştırmasına izin veren Kazı Başkanı Prof. Dr. A. Yaylalı ile çalışmalara doğrudan katkıda bulunan Arkeolog Ö. Karakoç ve Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğrencilerinden B. Can'a burada bir kere daha teşekkür etmek istiyorum.

- (1) C. Başaran, "Güney Marmara'da Az Tanınan Bir Tarih Beldesi: Kyzikos", *Turizm Yılıığı* 1988-1989, 57 vd. Çiz.1; C. Başaran, "Yeni Topografik Gözlemler Işığında Kyzikos" *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 9, 1990, 29 vd. Çiz.1; A. Yaylalı-N. Koçhan-C. Başaran, "Kyzikos 1990 Çalışmaları" *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (1991) 208-209.
- (2) E. Atalay, *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atöyeleri* (1988) 11.

(=accubitum) sahnesine (=cenaze ziyafeti) yer verilmiştir³. Sağ tarafta, kolunun altına koyduğu yastıkla sol yanı üzerine⁴ klineye uzanmış erkek figürü, sağ bacağını dizden büküp yukarıya doğru çekerken, sağ elini karın boşluğundan sol bacağı üzerine indirmekte; üzerine yaslandığı sol kola ait elinde, küçük bir fincan (=bowl) tutmaktadır⁵. Erkek figürü görülebildiği kadarıyla üzerine kalın kumaştan yapılmış, boyun kısmında “U” biçimli kıvrımlar oluştururken karına doğru iri bir tomar halinde dökülen uzun bir manto giymiştir. Mantonun bir ucu sol kol üzerine dolanırken diğer uç sağ kolu dirseğine kadar kapatmıştır. Yoğun tahribata karşın erkek figürünün yüzünü, karşısında oturan kadına doğru çevirdiği izlenebilmektedir.

Mezar sahibi⁶ olarak niteleyebileceğimiz erkek figürünün karşısında yaklaşık klineyle aynı yükseklikteki arkalıksız bir sandalye (=scabellum) üzerine oturmuş ve bacaklarını klinenin altına doğru uzatmış⁷ kadın figürü, mezar sahibinin karısı olmalı⁸. Kadın hafifçe dışa doğru dönerken sağ elini kucağına çekmiş, sol elini dirseğinden yukarıya kaldırarak yüzündeki mantoyu kenarından açar durumda gösterilmiştir⁹. Kadının yüzü dışında bütün vücudunu saran mantonun, başı örterek aşağıya doğru in-

- (3) Kline sahneli stellerin kökeni oldukça erkene gitmektedir; Bunların en erkenleri Thönges-Stringaris'e göre, İ. Ö. 520-450 yılları arasındadır. (R. N. Thönges-Stringaris, "Das griechische Totenmahl" *AM* 80, 1965, 3 vd.). Daha sonra İ. Ö. 460 lara tarihli kline sahneli bir stel de, Thasos'da ele geçmiştir. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Env. 1947; W. Fuchs, *Die Skulptur Der Griechen* (1969) 478 No. 561; Thönges-Stringaris, 73, Kat. No. 34, Lev. 5). Atika mezar stellerinde IV. yüzyıla kadar görülmeyen kline sahnesi bu tarihten sonra çıkar. (A. Conze, *Die attischen Grabreliefs* (1882) No. 1163; Thönges-Stringaris, 23, Lev. 23, Res. 3; Atalay, 20). Anadolu'da kline sahnesi konusu İ. Ö. V.-IV. yüzyıl lahitleri üzerinde ve İ. Ö. IV. yüzyıl Lykia kaya mezarlarında karşımıza çıkmaktadır. (Thönges-Stringaris, 38 vd.; Atalay, 20).
- (4) Kline sahneli mezar stellerinde kline üzerinde yatan kişi ya da kişiler, sürekli sol kolları altına koydukları yastık yardımıyla sol yanları üzerine yaslanmışlardır. Atalay, 20 vd. Dn.122).
- (5) G. Mendel, *Musées Impériaux Ottomans, Catalogue* III (1908) No. 988; Pfuhl-Möbius, 388, Kat. No 1576, Lev. 229; 387, Kat. No. 1572, Lev. 229; 188, Kat. No. 687 Lev. 103; 195, Kat. No. 717, Lev. 1087.; R. Meriç, *Metropolis in Ionien* (1982) Res. 55; Atalay, Kat. No. 59, 60, 63, 65.
- (6) Kline sahneli mezar stellerinde kline üzerinde yatan kişi tanrısal bir biçimde kahramanlaştırılmış ölen kişiyi; mezar sahibini göstermektedir (Atalay, 20 vd. Dn. 122).
- (7) Bu tip işleniş genelde Attika'da yaygındır. Bak. Thönges-Stringaris, 71, Lev. 12, Kat. No. 41; C. Blümel, *Die Klassisch griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen zu Berlin* (1966), Res. 102, 114-115, 131-133.
- (8) Atalay, 20, Dn. 122, Kat. No. 63, 64.
- (9) Samimiyeti ve kutsal evlilik "Hieros Gamos" u yansıtan bu tür işleniş Kyzikos stellerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1609, Lev. 234; Mendel, III no. 983; Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1610, Lev. 234; 395, Kat. No. 1611, Lev. 234;396, Kat. No. 1613, Lev. 235; Mendel, III No. 985; Pfuhl- Möbius, 397, Kat. No. 1622, Lev. 237; Mendel, III No. 987; Pfuhl-Möbius, 398, Kat. No. 1624, Lev. 237; Mendel, III No. 986; Pfuhl-Möbius, 398, Kat. No. 1626, Lev. 237; 399, Kat. No. 1628, Lev. 238; 399, Kat. No.

dirilen ve boyun altından geçen ucu, sol omuza bağlanmıştır. İzlenebildiğince kadın yüzüyle kocasına doğru yönelmiştir¹⁰. Klinenin önüne yerleştirilmiş çift turnaklı hayvan bacağı biçimli üç ayaklı sehpa (=mensa tripes) üzerinde çeşitli meyveler -elma, armut, incir, nar- bulunmaktadır¹¹. Sehpanın sağında klinenin ayağı üzerine sıkıştırılmış oldukça silik görünümlü hizmetçi figürü, başıyla yukarıya mezar sahibine doğru bakar gösterilmiştir. Kyzikos'un benzer mezar stelleri göz önüne alındığında¹² bu erkek hizmetçi, efendisine saygı duruşu içerisinde ellerini göbeği üzerinde bağlamış olmalıydı. Yaklaşık aynı boyutlarda bir başka hizmetçi, mezar sahibinin karısının oturduğu sandalyenin kenarına yerleştirilmiştir. Oldukça silik görünümlü bu kız hizmetçi ise, ellerini saygı pozisyonunda göbeği üzerinde bağlamış gösterilmiştir. Benzer kabartmalarda bu hizmetçi de mezar sahibinin karısının hizmetine bakmaktadır¹³.

Tip olarak çok figürlü kline sahnelerinin "hieros-gamos" grubu içerisinde yer alan Çeltikçi mezar stelinde, figürlerin zeminle olan ilişkisi ve kabartma derinliği göz önüne alındığında, Hellenistik özelliklerin artık etkileyici yapısını kaybettiği izlenir¹⁴. Kadının giysisinde görülen birbirini kesen basit kıvrımlar ve yüzeysel yapı ile erkek figürü ve hizmetçilerin giysilerinde karşılaşılan yüzeysel çizgiler şeklindeki kesik kıvrım işlenişi de yukarıdaki görüşü doğrular niteliktedir.

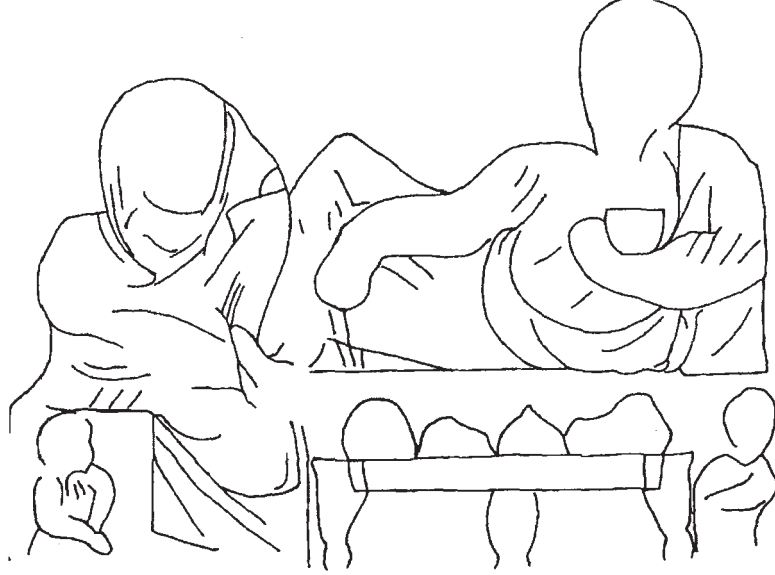
Çeltikçi stelini ilk olarak benzer tipteki kline sahneli kabartmalarla karşılaştıralım: Thönges-Stringaris'in İ. Ö. 160' lara tarihlendiği¹⁵ Paris Louvre'daki Kyzikos steli¹⁶, Çeltikçi steline göre biraz daha zengin özellikler içermektedir. Bunu, klineye yaslanmış erkek ve sandalye üzerindeki kadında görülen giysi işlenişiyle kıvrım yapısında izlemekteyiz.

-
- (10) Benzer örnekler için bak: Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1611, Lev. 234; Mendel, III No. 985; Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1613, Lev. 235; Mendel, III. No. 987; Pfuhl-Möbius, 398, Kat. No. 1624, Lev. 237; Mendel, III. No. 986; Pfuhl-Möbius, 398, Kat. No. 1626, Lev. 237.
- (11) Pfuhl-Möbius, Lev. 233-239; Meriç, 77-78 Res. 55; Atalay, Kat. No. 59, 60-63.
- (12) Bkz. Dn. 9
- (13) Değişik örnekler için bak: Mendel, III No. 985; Pfuhl-Möbius, 396, Kat. No. 1613, Lev. 235; Mendel, III No. 987; Pfuhl-Möbius, 398, Kat. No. 1624, Lev. 237; Meriç, 77, Res. 55; Atalay, Kat. No. 59, 60-63.
- (14) Geç Hellenistik Efes stellerinde de aynı stil özellikleri yansıtılmıştır. Başlangıçta steller üzerinde figür sayısı az iken, figürler büyük boyutludur. Geç Hellenistik Çağ'da figürler giderek çoğalır ve İ. Ö. I. yüzyılda stelin çerçevesi üzerine taşarlar. İ. Ö. I. yüzyıl sonuna doğru steller üstünkörü işlenir, basitleşme figürlerdeki bozulma Roma Çağı'nda da artarak sürer (Atalay, 22). Çeltikçi stelinde de basit işçilik ve bozulma izlenmektedir.
- (15) Thönges-Stringaris, 76.
- (16) Paris- Louvre, Env. No. 2854; Bemndorf, *Öjh.* 5, 1902, 191, Res. 57; Thönges-Stringaris, 76, Resim: 28,1.

Teos'da bulunmuş bir stel¹⁷ ise, Paris Louvre'dan daha yalınlaşmış ancak, henüz Çeltikçi steli düzeyine ulaşmamış özellikler içermektedir. Bu, özellikle kline üzerinde yatan erkek figürün göbeği üzerindeki kumaş tomarında yansımaktadır¹⁸. Pfuhl-Möbius'un Geç Hellenistik Erken Kaiserler Dönemi'ne tarihdlediği¹⁹ İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki 477 Env. No lu stel²⁰, gerek tip ve gerekse stil özellikleri açısından stelimize oldukça yakındır. Giysi kıvrımlarındaki yalın ve basit çizgiler ile figürlerin yerleştirilişi büyük ölçüde benzerdir. Aynı yönlerden yoğun benzerlikler gösteren ve İ. Ö. 1. yüzyıla tarihlenen²¹ bir stel de bugün Sofya Ulusal Müzesi'nde²² bulunmaktadır. Bu stelde hizmetçi figürlerinin yerleştirilişi ve işlenişi Çeltikçi stelindekilerle oldukça yakınlık içerisindedir. Aynı özellikleri yansıtan bir başka örnek ise, Bursa Müzesi'ndeki 91 env. no lu steldir²³. Çeltikçi stelindeki kline üzerindeki erkek figürünün gerek duruş ve gerekse giysi işlenişiyle, kadın figürünün tip ve stil açısından yoğun benzerini ise yine Kyzikos'tan İ. Ö. 1. yüzyıla tarihli bir başka stel²⁴ üzerinde bulmaktayız. Bu evrede karşılaştırma yapılacak örnekleri çoğaltabiliriz²⁵. Özellikle, sandalyeye oturan kadının kucağına çektiği sağ koluna giysinin dolanışı, hizmetçilerin silik işlenişi ve kline üzerine yatan erkek figürünün sağ diz kapağının sert ve keskin işlenişi açısından Çeltikçi steliyle yoğun benzerlikler gösteren bir başka örnek ise, İ. Ö. 1. yüzyıl ortalarına tarihleyebileceğimiz İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki 5043 env. no lu mezar stelidir²⁶. Roma Kaiserler Dönemi'nin başlangıcında bozulma ve yalınlaşmanın ileri safhaya eriştiği izlenir. Ayrıca mezar sahibi kişiler toğa giymeye ve ellerinde çelenk tutmaya başlarlar. Bunlara örnek gösterebileceğimiz Atina Ulusal Müzesi, 3277 env. no lu stel²⁷ ile Çeltikçi stelinin karşılaştırdığımızda stelimizin henüz o aşamaya ulaşmadığı da gözlenir.

- (17) E. Pfuhl, *Jdl*, 20, 1905, 123, No. 2, Res. 20; O. Walter, *Öjht*, 31, 1938-1939, 73, Res. 28; Thönges-Stringaris, 88, Res. 28, 2.
- (18) Benzer özellikler açısından Smyrna steliyle de bağlantılar kurulabilir. (A. Maltin, *Jdl*, 29, 1914, 219, A. 1, Res. 13.
- (19) Pfuhl, Möbius, 329, Kat. No. 1373.
- (20) Mendel, III No. 1051; Pfuhl-Möbius, 329, Kat. No. 1373, Lev. 233.
- (21) Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1611.
- (22) Sofya Ulusal Müzesi, Env. No. 3499; E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien* (1906) 208 No. 263, Res. 68; G. Toncéva, *Bulletin du Musée National a Varna* 5, 1969, 20, Res. 20; Pfuhl, Möbius, 395, Kat. No. 1611 Lev. 234.
- (23) Pfuhl-Möbius, 395, Kat. No. 1609, Lev. 234.
- (24) E. Bouillon, *Cippes III* Lev. 2. 24, kat. No. 165; Pfuhl-Möbius, 393, Kat. No. 1599, Lev. 233.
- (25) Bursa Müzesi, Env. No. 960; Pfuhl-Möbius, 396, Kat. No. 1614, Lev. 235 de İ. Ö. I. yüzyıla Besset, *BCH*, 25, 1901, 327; Pfuhl-Möbius, 396, Kat. No. 1617, Lev. 235 (Erken Kaiserler).
- (26) N. Firatlı, *Les stèles funéraires de Byzance grégoromane* (1964) no. 29 Lev. 9; Pfuhl-Möbius, 397, Kat. No. 1620, Lev. 236.
- (27) Pfuhl-Möbius, 399, Kat. No. 1632, Lev. 239.

Sonuç olarak eltiki'de ele geçen kline sahneli mezar stelinin yapılan karşılaştırmalarda Kyzikos stelleriyle olan yoğun benzerliği nedeniyle Kyzikos kökenli, ancak, ikinci sınıf bir işliğin ürünü; tarih olarak da İ. . 1. yüzyılın ikinci yarısı içinden olduğu söylenebilir.

Δ. '94

Çizim: 1

Resim: 1